

УДК 371.68:004.9

Лаврентьєва Галина Прокопівна

кандидат психологічних наук,

старший науковий співробітник відділу інформатизації навчально-виховних закладів

Інститут інформаційних технологій і засобів навчання НАПН України, м. Київ, Україна

gpl1@ukr.net

ПРОПЕДЕВТИКА ФОРМУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ КУЛЬТУРИ УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

Анотація. У статті висвітлено питання пропедевтики формування інформаційної культури учнів у молодшому шкільному віці. У ній розкриваються принципи, концептуальні засади реалізації неперервного розвитку інформаційної культури. Досліджуються процеси й особливості використання й упровадження ІКТ у навчально-виховний процес дітей молодшого шкільного віку. Визначаються чинники, які впливають на ефективність навчання і безпечне використання комп'ютерної техніки, які суттєві для збереження здоров'я дітей цього віку. Викладені методичні поради і психолого-педагогічні вимоги до організації навчального середовища, забезпечення психологічного комфорту дитини під час використання комп'ютерних розвивально ігрових і навчальних засобів, які є суттєвими для здійснення пропедевтики формування інформаційної культури. Виокремлено суттєві чинники формування інформаційної культури вчителя.

Ключові слова: пропедевтика; інформаційна культура; навчання інформатики; молодший шкільний вік.

1. ВСТУП

Постановка проблеми. Розвиток інформаційного суспільства значною мірою забезпечується якісною освітою, основними цілями якої є: підготовка учнів до життя і професійної діяльності у високорозвиненому технологічному середовищі, формування готовності до прийняття інформаційно обґрунтованих рішень, розвиток умінь ефективного використання інформаційно-комунікаційних технологій і захисту від негативних впливів цього середовища. Відповідно, школа має виховувати в учневі здатність до самостійності вибору у розмаїтті джерел інформації і навчати способам роботи з ними. Завдяки сучасним ІКТ з'являється можливість підвищувати якість освіти, запроваджувати нові методи навчання і виховання, успішніше і швидше адаптуватися до навколишнього середовища і соціальних змін, що відбуваються в ньому, отримувати необхідні знання як нині, так і в майбутньому.

У зв'язку з тим, що останнім часом акцент у процесі навчання інформатики й ІКТ все більш зміщується з оволодіння чисто практичними навичками використання комп'ютерів на більш широке трактування місця і ролі інформатики й інформації в освіті і житті, що передбачає формування основ інформаційної культури учня. Це є набагато більш масштабним і всеохоплюючим процесом, і тому підготовку до її формування необхідно починати на більш ранніх ступенях навчання. Це зумовлює постановку питання *пропедевтики інформаційної культури учнів* у центр уваги, що, у свою чергу, потребує перегляду існуючих методів, форм і змісту навчання, а також передбачає необхідність удосконалення методики навчання базових предметів початкової школи.

Особливої актуальності нині набувають питання, пов'язані з формуванням інформаційної культури в учнів молодшого шкільного віку. У зв'язку з цим більш яскраво проявляється протиріччя між потребою суспільства в особистостях, готових до

самостійного, виваженого, усвідомленого опрацювання і критичного осмислення інформації й інформаційної діяльності, і недостатньої спрямованості системи освіти, особливо її початкової ланки, на масштабне формування основ інформаційної культури молодших школярів.

В умовах модернізації освіти й інформатизації педагогічної діяльності інформаційна культура стає чинником професійного розвитку також і педагога. Інформаційне середовище стимулює учасників освітнього процесу до участі в принципово новому виді комунікації, орієнтованій на діяльнісний, операційний характер поведінки. Ці тенденції призвели до зростання вимог до інформаційної компетентності вчителя. Педагогові все більше потрібні знання, сформовані вміння, навички ефективної взаємодії з швидко змінним інформаційним середовищем, уміння використовувати можливості, що надаються ним.

Отже, продуктивна і результативна робота сучасного педагога з інформаційно-освітніми системами має спиратися на наявність у нього інформаційної культури, бо ключове завдання вчителя — відбір, систематизація, структуризація необхідної навчальної інформації, адекватне її пропонування з використанням можливостей інформаційних технологій. Відповідно з цим змінюється організація діяльності педагога, що дозволяє йому працювати з отриманою інформацією не на репродуктивному рівні, а на рівні творчості, що передбачає аналіз, синтез, оцінку і народження нового знання.

На думку вчених, молодший шкільний вік є сенситивним для формування культури особистості в цілому й одного з її сегментів — інформаційної культури. Висока якість освіти неможлива без відповідного рівня інформаційної культури як учнів, так і вчителів. Це і зумовило проблематику пропедевтики інформаційної культури, навчання основ інформатики у молодшому шкільному віці.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Виявлення психолого-педагогічних механізмів регуляції поведінки дитини у середовищі, що утворюється завдяки застосуванню комп'ютерних технологій, розглядається у роботах А. М. Вербенец, Г. Ю. Ксензової, Л. В. Підлипної, К. О. Островської та ін. Умови ефективного використання комп'ютерних технологій у молодшому шкільному віці, проблеми їх впливу на емоційну, вольову, моральну сферу дітей розглядається в роботах К. Ю. Белої, В. І. Ковалько, Т. С. Комарової, А. А. Корабльова та ін. Вивчення психологічних механізмів саморегуляції, ролі емоцій у цьому процесі, управління навчальною діяльністю й організації середовища досліджувалося у працях Р. К. Шахової, Н. Ф. Виноградової, В. І. Кирпичова, В. С. Мухіної, М. І. Степанової, О. С. Штена та ін.

Вагомий внесок у розроблення питання про доцільність застосування засобів ІКТ в навчанні молодших школярів внесли Л. Л. Босова, В. І. Варченко, Р. Віл'ямс, А. А. Вітухновська, Ю. М. Горвіц, А. В. Горячев, З. А. Зарецька, А. А. Кузнецов, Ю. А. Первін, С. Пейперт, Б. Хантер та ін.

Можливість ефективного засвоєння базових понять інформатики та ІКТ, розвитку мислення учнів на самих ранніх етапах навчання доведена в дослідженнях Т. А. Бороненко, Л. Л. Босової, А. Г. Гейна, А. А. Дуванова, С. Пейперта, Ю. А. Первіна, М. А. Плаксина, Н. В. Шатової, А. П. Федосєєвої та ін.

У педагогічній літературі останнім часом проблема формування інформаційної культури особистості в окремих аспектах висвітлена дослідниками: С. Б. Цимбаленко, А. В. Щегловою, А. А. Журінім, Е. А. Якушиною.

Питання формування інформаційної культури на різних ступенях освіти досліджували Г. Г. Воробйов, Г. Л. Луканкін, С. В. Михайлідін, В. Ю. Мілітарев, Т. Ф. Сергєєва, І. П. Суханов.

Утім, базова підготовка вчителів початкових класів, а також і вчителів-предметників у галузі ІКТ, як правило, не передбачає методичних аспектів того, як грамотно і доцільно формувати у молодших школярів уміння і навички роботи з засобами ІКТ у контексті формування інформаційної культури. Це свідчить про необхідність більш ґрунтовного дослідження цих питань науковцями і надання методичної допомоги практикам.

Метою статті є дослідження концептуальних підходів до використання і впровадження ІКТ у навчально-виховний процес дітей молодшого шкільного віку, психологічних особливостей і механізмів саморегуляції дітей цього віку, що мають бути враховані під час організації пропедевтики інформаційної культури в молодшій школі.

2. МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Дослідження проводилось у межах НДР «Система психолого-педагогічних вимог до засобів ІКТ навчального призначення» Інституту інформаційних технологій і засобів навчання НАПН України. Під час дослідження використовувались методи: аналіз філософської, психолого-педагогічної, науково-методичної літератури з проблеми впровадження інформаційних технологій у процес навчання і виховання дітей молодшого шкільного віку, вивчення й узагальнення передового педагогічного досвіду, педагогічні спостереження.

3. РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

3.1. Принципи, концептуальні підходи, механізми пропедевтики інформаційної культури особистості у початковій школі

Упровадження комп'ютера призвело до виникнення нового покоління інформаційних освітніх технологій, які спрямовані на підвищення якості навчання, створення нових підходів виховного впливу, більш ефективну взаємодію педагога і учня з обчислювальною технікою.

Суттєву роль у забезпеченні цих принципів відіграє пропедевтика інформаційної культури. Зокрема, вона може здійснюватися в шкільному курсі завдяки введенню в освітню галузь «Технологія» змістової лінії «Пропедевтика інформаційної культури». У той же час, питання пропедевтики інформаційної культури також надзвичайно важливі і у молодшому шкільному віці, а з упровадженням предмета «Сходінки до інформатики» у молодшій школі стають нагальною потребою. Тому доцільно звернути увагу на психологічні особливості і принципи, що визначають поведінку дітей у цьому віці, для того, щоб можна було виважено й обґрунтовано проводити навчання.

Поняття «*пропедевтика*» охоплює процес підготовки дитини до самостійного навчання і творчого використання знань основ інформатики на різних етапах навчання, поступового формування навичок, знань, інформаційної компетентності та інформаційної культури. Зокрема, воно передбачає формування психологічної готовності дітей молодшого шкільного віку до сприйняття й опанування основних навичок роботи з комп'ютером. Те, наскільки безболісно для дітей пройде цей процес, залежить від організації цієї роботи в початковій школі [6].

Поняття "*інформаційна культура*" характеризує аспект культури, пов'язаний з інформаційним середовищем життя людей. Роль цього аспекту в інформаційному суспільстві постійно зростає; і нині сукупність інформаційних потоків настільки

значна, що для людини необхідні знання законів інформаційного середовища й уміння орієнтуватися в ньому [8; 9; 10; 11].

Н. І. Гендіна під інформаційною культурою розуміє одну зі складових загальної культури особистості, яка є продуктом її різноманітних творчих здібностей, і пов'язана із соціальною природою людини. Вона зазначає, що інформаційна культура людини характеризує її інформаційний світогляд, систему знань й умінь, які забезпечують самостійну діяльність щодо задоволення її навчальних або професійних інформаційних потреб з використанням як традиційних, так і нових інформаційних технологій. Причому набування навичок інформаційної культури починає відбуватися уже в молодшому шкільному віці, і продовжується все життя. Через це дуже важливу роль відіграє формування інформаційної культури також самого вчителя [11].

Н. М. Розенберг розглядає інформаційну культуру особистості в контексті змісту загальної освіти. Тому робить акцент на дослідженні проблем удосконалення інформаційної культури в педагогічній теорії і практиці, у вивченні і виявленні оптимальних методик і організаційних форм навчання в сучасних умовах, в обґрунтуванні «наскрізного» змісту інформаційної освіти, починаючи з дошкільного дитинства, перших шкільних років і до завершення загальної середньої і професійної освіти [8].

Розвивальне навчання з використанням ІКТ все ширше застосовується в освіті і стає однією з ланок загальної дидактичної системи навчально-виховного процесу в молодшій школі. Треба інтегрувати їх у навчальне середовище не однобічно, акцентуючи увагу тільки на їх пізнавальному аспекті, а так, щоб вони справляли розвивальний вплив на моральну, емоційну та комунікативну сфери, були стимулятором розвитку навичок спілкування з однолітками, встановлення дружніх стосунків [2; 5].

Формування моральної і пізнавальної сфер особистості дитини відбувається у взаємному впливі, взаємозалежності. У сучасному інноваційному, динамічному соціальному середовищі перед підростаючою людиною постають проблеми фізичного виживання, досягнення життєвих цілей в умовах новизни і невизначеності. Саме моральна сфера, яка відіграє провідну роль у формуванні особистості, не повинна недооцінюватись психологами, педагогами, розробниками інформаційних технологій для молодшого шкільного віку. Головне, зробити вплив комп'ютерного середовища позитивним, щоб воно сприяло гармонійному розвитку, забезпечувало формування соціально адаптованої особистості, у напрямку її творчої самореалізації [5].

Умови ефективного використання комп'ютерних технологій у молодшому шкільному віці, проблеми їх впливу на емоційну, вольову, моральну сферу дітей є *актуальним предметом сучасних психолого-педагогічних досліджень* [2; 5; 6; 7]. Чим молодший вік дитини, тим більш відповідальним є вирішення питання про застосування будь-яких впливів на її формування. Але якщо вже відбувається застосування комп'ютерів у молодшому віці і воно є ефективним, позитивним для розвитку, то це створює умови для подальшої більш успішної інтеграції дитини у сучасне інформаційне середовище школи. Вона може з більшою користю для себе використати інформаційні технології в середньому і старшому шкільному віці, коли ці технології вже стають невід'ємним елементом навчального процесу, а також підготуватися до життя в сучасному інформаційному технологічному середовищі.

Дитину заздалегідь необхідно готувати до майбутньої взаємодії з інформаційними технологіями [1; 2; 7]. Одним із чинників, що забезпечують ефективність такого навчання, є безперервність і наступність у його здійсненні.

У молодшому шкільному віці інформатика має поступово входити в життя дитини через гру, конструювання, художню та інші види діяльності. Тоді комп'ютер стає розвивальним засобом самостійної діяльності дитини.

Проте слід застерегти: не можна надмірно покладатися на комп'ютерні технології для дітей цього віку. Адже спілкування з дорослими (батьками і вихователями) та ровесниками, а також сенсорний розвиток, є необхідною передумовою формування у дитини більш складних мисленнєвих процесів.

Вивчення психологічних механізмів саморегуляції, ролі емоцій у цьому процесі, управління навчальною діяльністю й організація середовища є *ключовим і організуючим фактором* застосуванні комп'ютера у молодшому шкільному віці [2; 5; 6; 7].

Спілкування — важливий чинник розвитку особистості. У процесі спілкування формується суспільна спрямованість особистості, вольові та ціннісні якості. Отже, комп'ютер у першу чергу — *засіб діяльності дитини*. У центрі діяльності педагога насамперед має бути сама дитина, її інтереси, гармонійний розвиток, які вимагають комплексної реорганізації умов її життя в шкільній установі.

Система використання в педагогічній дидактиці ІКТ спирається на принцип єдності розвивального спілкування дорослих з дітьми і розвивально-предметного середовища діяльності дитини [2; 7].

3.2. Особливості формування інформаційної культури молодших школярів

Н. М. Розенберг виокремлює такі компоненти інформаційної культури: загальнонавчальна культура — комплекс взаємопов'язаних загальнонавчальних знань і вмінь для успішного засвоєння інших предметних знань і умінь; культура діалогу; комп'ютерна культура.

І. Я. Лернер вважав, що інформаційна культура особистості має безпосереднє відношення до загальнонавчальних знань і умінь, тобто це взаємопов'язані знання й уміння, які забезпечують успішне засвоєння різних навчальних предметів. Йдеться про уміння, які не стосуються конкретного предметного змісту, а спрямовані на самостійне засвоєння навчальних відомостей, тобто «працюють» на дидактичному рівні. Ці вміння можна віднести до змісту загальнонавчальних складових інформаційної культури. До їх складу входять уміння оперувати відомостями адекватного змісту, здійснювати їх генерування, передавання, запам'ятовування і перетворення. Вони утворюють обов'язковий фундамент для подальшого оволодіння комп'ютерною культурою. Основа «уміння вчитися» закладається в початкових класах. Тут відбувається формування стилю навчальної діяльності — репродуктивного або дослідницького, творчого.

Етапи формування навчальної діяльності молодших школярів детально вивчені Л. С. Виготським і його послідовниками: Ш. О. Амонашвілі, П. Я. Гальперінім, В. В. Давидовим, Л. В. Занковою, А. Н. Леонтьєвим, А. Д. Марковою, Н. Ф. Талізінною, Д. Б. Ельконінім та ін. Нині проблеми розвитку загальнонавчальних умінь школярів постійно перебуває у сфері уваги педагогічної громадськості. У педагогічній науці і практиці загальноновизнано, що формування навчальної діяльності базується не стільки на спеціальних (предметних) знаннях і вміннях, скільки на тих діях, що забезпечують можливість перенесення навчальних умінь і навичок у нестандартні навчально-пізнавальні ситуації [9].

Загальнонавчальні вміння — це «універсальні для багатьох шкільних предметів способи одержання і застосування знань, на відміну від предметних умінь, які є специфічними для тієї чи іншої навчальної дисципліни» [5].

Проблема формування інформаційної культури школяра охоплює взаємозв'язок термінів «інформаційна культура» і «загальнонавчальні вміння», у яких є певна спорідненість. У сучасних умовах існування і розвитку інформаційного суспільства значно підвищується інтерес дітей до способів раціонального набування й опрацювання інформації, що неможливо без відповідних умінь.

Ідея навчитися швидко знаходити потрібні відомості в різних джерелах (у книжці, комп'ютері, у навколишній природі, у спілкуванні), змінювати форму їх подання для більш зручного усвідомлення й опрацювання, запам'ятовування — близька і зрозуміла дітям, які можуть за належного подання стати «співавторами» курсу формування власної інформаційної культури. Наразі послідовне і продумане навчання роботі з різними носіями інформації (традиційними і сучасними), навчання швидкого орієнтування в інформаційному потоці, розвиток здатності аналізувати, перекодувати, створювати, усвідомлювати, поширювати інформацію є не що інше, як загальнонавчальні вміння.

У початковій школі необхідно навчити учнів раціональної роботи з даними і відомостями, які можуть бути коротко охарактеризовані як такі вміння:

- обирати джерело інформації й оцінювати адекватність цього джерела сформульованому запиту і поставленому завданню;
- ефективно працювати з різними доступними джерелами: набувати інформацію в пізнавальному спілкуванні з дорослими й однолітками, опрацьовувати текстові відомості у книжці, комп'ютері, звужуючи при цьому коло пошуку раціональними прийомами діяльності;
- відокремлювати головне від другорядного, структурувати і змінювати обсяг відомостей відповідно до навчального завдання;
- усвідомлено й ефективно використовувати особливості своєї пам'яті у виборі способу систематизації даних, призначених для короткочасного або тривалого зберігання.

Наразі носій даних не відіграє принципової ролі. Він може бути використаний як засіб досягнення шуканого результату: або як єдине джерело, або в інтеграції з іншими інформаційними засобами (ресурсами).

Однак аналіз діючої практики в аспекті даної проблеми, дозволяє стверджувати, що в останні роки із запровадженням обов'язкового предмета «Сходінки до інформатики», починаючи з другого класу початкової школи, яскраво висвітилися проблеми, пов'язані з пошуком відповідних цьому віковому періоду умов, методів, форм і змісту навчання. Необхідність його раннього формування, на рівні початкової школи, відзначається багатьма фахівцями. Тому що саме на цьому етапі навчання закладаються уявлення про основні способи діяльності, пов'язаних із засвоєнням форм і прийомів роботи з різноманітною інформацією [8; 9; 10].

Отже, процес формування інформаційної культури школярів можна і потрібно розглядати не як альтернативу, а як складову частину програми розвитку умінь загальнонавчального характеру. Наразі комп'ютерна програма стає необхідною ланкою розвивального предметно-ігрового середовища [1; 2; 7]. Утім, розуміється, що сам собою комп'ютер не відіграє ніякої ролі без загальної концепції його використання в початковій освіті, програмно-методичного забезпечення відповідним завданням розвитку, виховання і навчання дитини, а також його психофізіологічним можливостям.

Психолого-педагогічними умовами створення освітнього середовища є:

- формування провідної діяльності, як найважливішого чинника розвитку дитини, опора на гру під час організації навчальної діяльності;

- збалансованість репродуктивної (відтворюючої, за готовим зразком), дослідницької, творчої діяльності;
- орієнтування педагогічної оцінки на відносні показники дитячої успішності (порівняння сьогоднішніх досягнень дитини з власними вчорашніми).

Одним із важливих чинників, що впливає на ефективність діяльності сучасної школи з формування інформаційної культури у молодших школярів, є врахування психологічних, вікових та індивідуальних особливостей учнів початкової школи. Психолого-педагогічний аспект має значення для вдосконалення процесу навчання, отже, для організації ефективного процесу формування інформаційної культури у молодших школярів необхідно мати уявлення про загальні тенденції розвитку учнів молодших класів [5].

Молодший шкільний вік — це особливий період у розвитку дитини, бо розпочинається новий період у житті дитини навчання у школі. Провідною діяльністю у цьому віці стає навчальна діяльність. На її основі у молодших школярів виникає логічне і теоретичне мислення, розвиваються відповідні їм здібності: рефлексія, аналіз, уявне планування, які є центральними новоутвореннями молодшого шкільного віку. У цьому віці у дітей відбувається становлення потреби і мотивів навчання. Молодший шкільний вік — це вік входження в навчальну діяльність, оволодіння її структурними елементами.

Фахівці стверджують, що в цьому віці дитина опановує систему дій, яка необхідна для успішної пізнавальної діяльності на наступних етапах навчання [1; 5; 7].

Психологи відзначають, що рівень психічного розвитку молодших школярів є передумовою систематичного планомірного і цілеспрямованого навчання. У дітей молодшого шкільного віку у зв'язку з просуванням їх у загальному психічному розвитку з'являється прагнення до того, щоб зайняти нове, більш «доросле» становище в житті і виконувати нову, важливу не тільки для них самих, але і для оточуючих людей діяльність. Несформованість пізнавальних інтересів, інформаційна «всеїдність», відсутність вибіркового підходу до набування інформації характерні для молодшого школяра. Наразі за великої вразливості дитини цього віку нервова система молодшого школяра занадто слабка, щоб протистояти інформаційному пресингу. Комп'ютер, телевізор, інші засоби масової інформації, спілкування, обмін відомостями заповнюють дозвілля дитини, розширюють його знання й уявлення про навколишній світ, але неминуче спричиняють стомлення дитини.

Педагоги початкових класів мають враховувати всі перераховані особливості цього віку, щоб підготувати молодших школярів до життя в інформаційному суспільстві на основі формування у них інформаційної культури, алгоритмічного стилю мислення та дослідницьких навичок. Необхідно забезпечити цілісний розвиток особистості кожного учня, враховуючи прояв і розвиток його індивідуальних здібностей у вільних відкритих діалогах, інформаційній взаємодії з іншими людьми, самостійному створенні індивідуальних і групових інформаційних продуктів і проектів. Як зазначає Т. І. Черкашина [11], це можливо через послідовне здійснення таких завдань:

- розвиток у школярів навичок аналізу суджень і побудови правильних форм умовиводів завдяки розв'язанню логічних завдань;
- опанування основ алгоритмізації діяльності з акцентом на покрокову деталізацію;
- формування умінь побудови символічних моделей у ході розв'язання завдань, що постійно ускладнюються з підвищенням освітнього рівня учнів;
- розвиток здібностей до малювання і художньої творчості;

- опанування школярами цілісної системи знань про особливості і характерні риси моделей комунікації сучасної людини в інформаційному суспільстві, різні види і джерела навчальної інформації;
- вибудовування діалогу і відносин співробітництва в інформаційно-освітньому середовищі школи, Інтернет-простору;
- створення індивідуальних і групових інформаційних продуктів і проєктів;
- усвідомлення й опанування школярами ІКТ як засобом вибудовування простору особистої самореалізації і самовираження;
- формування операціонального стилю мислення: вміння формалізувати задачу; виокремлювати у ній логічні складові; визначати взаємозв'язки між ними; проєктувати хід рішення і перевіряти результат;
- формування конструкторських і дослідницьких здатностей до активної творчості з використанням комп'ютера і сучасних технологій.

В умовах інформатизації суспільства одним із найважливіших інструментів формування інформаційної культури молодших школярів стають ІКТ. Опанування засобами ІКТ дозволяє ефективно використовувати джерела інформації для збирання, аналізу, опрацювання і зберігання даних і відомостей; автоматизації розрахунків, візуалізації досліджуваних явищ і процесів, моделювання, вимірювання й управління зовнішніми об'єктами. Наразі ефективність формування інформаційної культури у молодших школярів у навчальному процесі забезпечується особистістю вчителя, його ціннісними орієнтаціями, пріоритетами.

3.3. Особливості інформаційної культури вчителя

В умовах глобальної інформатизації, яка охопила численні сфери життєдіяльності, а також сучасний освітній простір, є потреба у підготовці вчителя, який здатний досягати соціально-значимих результатів у навчанні, вихованні, розвитку учнів. Це вчитель, що здатний успішно розв'язувати професійні завдання, толерантний, усвідомлює перспективи свого професійного й особистісного розвитку, психологічно компетентний, готовий до педагогічного співробітництва, творчості і постійного професійного зростання.

Іншими словами, у сучасному інформаційному суспільстві є потреба у педагогах-професіоналах, які володіють високим рівнем розвитку професійної компетентності, інформаційної культури, конкурентоспроможності.

ІКТ в початковій освіті в органічному поєднанні з традиційними засобами навчання і виховання підвищують якість навчання, сприяють розвитку творчої особистості. Успіх інформатизації педагогічного процесу багато в чому залежить від компетентності спеціалістів, використовуваних методів, якості засобів навчання і розвивального змісту комп'ютерних програм.

На думку Л. І. Лазаревої інформаційна культура вчителя — це різновид інформаційної культури фахівця, частина культури особистості, детермінована сферою професійно-педагогічної діяльності, що охоплює «інформаційний світогляд та інформаційну компетентність, яка транслюється в освітній процес, визначає якість інформаційно-освітніх продуктів і спрямована на формування інформаційної культури учнів [10].

Отже, ключову увагу треба приділити підготовці педагогів. Упровадження в школу технологічних нововведень самі собою не покращують якості освіти. Успіх освіти багато в чому залежить від учителів.

У сучасних умовах освіта все більше орієнтується не тільки на повноту відомостей, що повідомляються, а на вміння здобувати інформацію, осмислювати її,

перетворювати, брати з неї необхідні знання. Важливо формувати у кожного вчителя потребу і готовність до безперервної освіти і самоосвіти протягом усього життя. Учителю необхідно знати особливості циркуляції інформаційних потоків в освітньому просторі, уміти проектувати інформаційно-освітнє середовище у своїй освітній галузі, уміти самостійно вести інформаційний пошук, здобувати інформацію з різних джерел, подавати її в доступному учням вигляді й ефективно використовувати в педагогічному процесі.

Якщо вчитель володіє відповідними знаннями й уміннями опанування інформації, він зможе навчити цьому і своїх учнів. Процес формування інформаційної культури можна вважати безперервним протягом усього життя людини. Сензитивним періодом для формування базису інформаційної культури, є період навчання у школі і виші.

Аналіз рівня інформаційної культури особистості дозволив виявити дві групи недоліків, що відображають низький рівень інформаційної культури особистості [8, 9].

По-перше, зовнішні, явно виражені, які достатньо легко перевіряються на практиці. Це: невміння висловлювати свої інформаційні потреби, формулювати інформаційні запити; необізнаність з інформаційними ресурсами; незнання можливостей електронних бібліотек і невміння їх використовувати; брак навичок інформаційного пошуку, опрацювання і критичного оцінювання інформації.

По-друге, внутрішні, приховані недоліки, виявлення і вимірювання яких дуже важко піддається формалізації: недостатнє усвідомлення своєї інформаційної некомпетентності; відсутність мотивації інформаційної підготовки; брак розуміння залежності між інформаційною підготовкою і результативністю навчальної (професійної) діяльності.

Специфіку професійної діяльності вчителя початкових класів в умовах ІКТ-насиченого середовища складає те, що вчитель початкових класів — це вчитель, який адаптує учня до цього нового для дитини середовища і першим показує призначення і переваги інформаційно-комунікаційних технологій не тільки як засобу гри, а й як засобу навчальної діяльності.

Разом з тим поняття інформаційної культури особистості ширше, ніж поняття інформаційної грамотності. На відміну від інформаційної грамотності, воно охоплює такий компонент, як інформаційний світогляд, що припускає обов'язкову мотивацію особистості на необхідність спеціальної інформаційної підготовки.

Педагог має оптимально організувати з урахуванням індивідуальних інформаційних особливостей вихованців два принципових інформопотоки: перший — це настановча інформація і другий — інформація про те, де знаходиться необхідна інформація, і як отримати доступ до неї.

Роль педагога як джерела інформації для дітей, як вважає В. А. Сластенін, з року в рік знижується. Він перестає бути носієм знань, яких він намагається навчити дитину. Його головним завданням стає мотивація дітей на прояв ініціативи і самостійності. Педагог стає організатором самостійної діяльності, де б кожен міг реалізувати свої здібності й інтереси, тобто створює умови, розвивальне середовище, у якому стає можливим розвиток особистості, набування знань і вмінь, необхідних для життя в інформаційному суспільстві. Педагог має вибудовувати процес формування інформаційної культури учнів молодших класів на основі поваги, довіри та оптимістичного підходу до дитини: не боятися насичувати його інформацією, щоб дитина сама навчилася розпізнавати і протистояти будь-яким маніпуляційним намірам, у тому числі і з боку вчителя, відстоювати свою інформованість, компетентність, незалежність суджень. Повага й інтенсивний інформаційний обмін у навчально-виховному процесі, звичка до обговорення особистісних позицій, їх розвиток забезпечує можливість раннього виявлення негативних моральних тенденцій, якщо

вони виникатимуть. Обговорення, під час якого уточнюються і часом змінюються позиції суб'єктів без застосування прямого примусу, має стати основним компонентом взаємодії у навчально-виховному процесі педагога з дітьми цього віку.

Інформаційна культура особистості вчителя є невід'ємною частиною його загальної педагогічної культури, а також вагомим показником його професійного розвитку.

Провідними способами педагогічної діяльності вчителя початкових класів із формування інформаційної культури є [10]:

- здійснення комп'ютерного моделювання з молодшими школярами;
- організація ігрового моделювання ситуацій;
- налаштування проектної діяльності школярів.

Серед форм організації навчального процесу можуть бути:

- навчальне співробітництво;
- робота в малих групах; робота в проектних групах;
- віртуальна навчальна взаємодія;
- самостійна робота молодших школярів з різними джерелами інформації.

Педагог має не лише вміти користуватися комп'ютером і сучасним мультимедійним обладнанням, але і створювати свої освітні ресурси, широко використовувати їх у педагогічній діяльності. Основна мета педагога — застосовувати ту чи іншу комп'ютерну програму з урахуванням конкретних умов освітньо-виховного процесу, використовувати її зміст для розвитку пам'яті, мислення, уяви, мови у кожній конкретній дитини. Саме від педагогічної майстерності залежить те, як ненав'язливо і непомітно можна поживити освітній процес, розширити і закріпити отриманий дітьми досвід [5]. Застосування комп'ютерної техніки й інформаційних технологій дозволяє також підвищувати мотивацію дітей до занять, навчати їх співпраці й нових форм спілкування між собою і педагогами, формувати усвідомлену оцінку дитиною своїх досягнень, підтримувати позитивний емоційний стан дитини в процесі занять, підвищувати ефективність корекційної роботи.

4. ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Виходячи із вищевикладеного, можна зробити висновки: запровадження інформаційних технологій слід здійснювати не шляхом навчання дітей молодшого віку адаптованим шкільним “основам інформатики та обчислювальної техніки”, а шляхом комплексного перетворення середовища, у якому знаходяться діти, створення нових науково-обґрунтованих засобів для розвитку дитини, її активної творчої діяльності в тому числі спеціальних комп'ютерних програм і сучасних педагогічних методів їх використання.

Потенціал учнів і розгляд особливостей формування структурних компонентів інформаційної культури молодших школярів дозволить педагогам ефективно підбирати педагогічні засоби і методи, що сприяють створенню оптимальних умов для творчої самореалізації дітей початкових класів.

Найбільшого значення для ефективності формування інформаційної культури набуває комплексність взаємодії таких чинників, як: вивчення інформатики з початкової школи і розвиток індивідуальних здібностей особистості, формування міжпредметних зв'язків, розвиток операціонального стилю мислення, висока інформаційна культура педагога. Про виховання в школі інформаційної культури мова може йти лише тоді, коли учень має можливість застосувати свої знання й уміння з інформатики для вивчення інших дисциплін.

Дуже важливо, щоб учителі замислювалися про формування у дітей інформаційної грамотності, а надалі й інформаційної культури якомога раніше. Доцільно починати роботу з молодшого шкільного віку, коли за допомогою розважальних і пізнавальних ігор та освітніх програм інформаційна культура може органічно увійти до загальної культури особистості.

Великий вплив на формування інформаційної культури школяра має компетентність і висока кваліфікація педагога. Відомо, що педагог не може передати учню ті знання, якими сам не володіє. Цьому потрібно приділяти велику увагу, оскільки вчитель постає для дитини у молодшому шкільному віці прикладом наслідування. У сучасному суспільстві педагогу необхідно постійно вдосконалюватися і поповнювати свій запас знань. В умовах інформатизації суспільства постають нові вимоги до його членів, і щоб цим вимогам відповідати, ми зобов'язані формувати інформаційну культуру в сучасних школярів.

Початкова школа має особливість, якої немає на інших етапах шкільного навчання: здебільшого один учитель веде уроки з базових навчальних предметів. Було б доцільно використати цю ситуацію для забезпечення перенесення розумових дій, що формуються на уроках інформатики, на уроки з базових предметів. Основу такого перенесення і створює ведення уроків інформатики вчителем початкових класів. Доти, доки вчитель початкових класів повсюдно не володітиме здатністю проводити повноцінні уроки з інформаційних технологій, ми змушені розглядати пропедевтику навчання інформатики і пропедевтику інформаційної культури в початковій школі як дві окремі сутності, як два окремих уроки з різними вчителями і в різних класах: звичайному і комп'ютерному. Бажано передбачати об'єднання цих двох змістових напрямів пропедевтики навчання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Комарова Т. С. Информационно-коммуникационные технологии в дошкольном образовании / Т. С. Комарова. — М., 2011.
2. Проблемы разработки и внедрения информационно-коммуникационных технологий (ИКТ) в ДОУ // Современное дошкольное образование. Теория и практика. — 2011. — № 3.
3. "Влаштування і обладнання кабінетів комп'ютерної техніки в навчальних закладах та режим праці учнів на персональних комп'ютерах" ДСанПіН 5.5.6.009-98.
4. Правила безпеки під час навчання в кабінетах інформатики. Наказ Держнаглядохоронпраці 16.03.2004 №81. Зареєстровано в Міністерстві юстиції України 17.05 2004 за №620/9219 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.svit-pk.cpto1.vn.ua/page.php?id=38>.
5. Фарбер Д. А. Молодший школяр: розвиток мозку і пізнавальна діяльність / Д. А. Фарбер. — М. : Вентана-Граф, 2002. — 32 с.
6. Кивлюк О. Аналіз наукових досліджень з проблематики пропедевтики інформатики в початковій школі / О. Кивлюк // Інформатика та інформаційні технології в навчальних закладах. — 2006. — № 6. — С. 69–72.
7. Горвиц Ю. М. Новые информационные технологии в дошкольном образовании / Ю. М. Горвиц, А. А. Чайнова, Н. Н. Поддьяков. — М. : Линка-Пресс, 1998. — 328 с.
8. Розенберг Н. М. Проблеми вимірювань в дидактиці [Текст] / Н. М. Розенберг. — К., 1979.
9. Тат'янченко Д. В. Загальнонавчальні вміння як об'єкт управління освітнім процесом / Тат'янченко Д. В., Воронцов С. Г. // Завуч. — 2000 — № 7. — С. 38–61.
10. Лазарева Л. И. Формирование информационной культуры учителя в условиях инновационной деятельности образовательного учреждения : автореф. дисс. на соискание учен. степени канд. пед. наук : спец. 13.00.01 / Л. И. Лазарева. — Кемерово, 2007. — 23 с.
11. Черкашина Т. И. Формирование информационной культуры у младших школьников через использование информационно-коммуникационных технологий в учебном процессе. — Иркутск : Иркутский государственный педагогический университет, 2012.

Матеріал надійшов до редакції 28.10.2013 р.

ПРОПЕДЕВТИКА ФОРМИРОВАНИЯ ИНФОРМАЦИОННОЙ КУЛЬТУРЫ УЧАЩИХСЯ НАЧАЛЬНОЙ ШКОЛЫ

Лаврентьева Галина Прокопьевна

кандидат психологических наук,

старший научный сотрудник отдела информатизации учебно-воспитательных учреждений

Институт информационных технологий и средств обучения НАПН Украины, Киев, Украина

gp11@ukr.net

Аннотация. В статье освещены вопросы пропедевтики формирования информационной культуры учащихся в младшем школьном возрасте. В ней раскрываются принципы, концептуальные основания реализации непрерывного развития информационной культуры. Исследуются процессы и особенности использования и внедрения ИКТ в учебно-воспитательный процесс детей младшего школьного возраста. Определяются факторы, влияющие на эффективность обучения и безопасное использование компьютерной техники, существенные для формирования информационной культуры детей этого возраста. Изложены методические советы и психолого-педагогические требования к организации учебной среды, влияющие на обеспечение психологического комфорта ребенка при использовании компьютерных развивающих игровых и учебных средств, для осуществления пропедевтики формирования информационной культуры. Определены существенные направления формирования информационной культуры учителя.

Ключевые слова: пропедевтика; информационная культура; обучение информатике; младший школьный возраст.

PROPAEDEUTICS OF INFORMATION CULTURE IN EARLY SCHOOL YEARS

Galina P. Lavrentieva

PhD (psychological sciences), senior researcher of the Department of informatization of educational institutions

Institute of Information Technologies and Learning Tools of NAPS of Ukraine, Kyiv, Ukraine

gp11@ukr.net

Abstract. The article highlights the propaedeutic of information culture in the early school years. It reveals the principles, conceptual frameworks of continuous development of information culture of a pupil. It investigates the processes and characteristics of the use and application of ICT in the educational process of children of primary school age. The factors that influence the effectiveness of training and safe use of computer technology that essential for information culture formation are identified. Methodological advice and psychological and pedagogical requirements for the educational environment, providing psychological comfort of a child being essential for propaedeutic of information culture are outlined. The main trends of teacher's information culture formation are identified.

Keywords: propaedeutics; information culture; teaching computer science; primary school age.

REFERENCES (TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

1. Komarova T. S. Information and Communication Technologies in preschool education. — M., 2011.(in Russian)
2. Problems of Design and Introduction of Information and Communication Technologies in preschool educational organization / Modern Pre-school education. Theory and Practice. — N. 3. — 2011.(in Russian)
3. "Building and equipment of cabinets of computer technology in schools and mode of work of pupils on personal computers". — DSanPiN 5.5.6.009-98. (in Ukrainian)
4. Safety while training in science classrooms. Order Gosnadzorhrantruda 16.03.2004 № 81. Registered with the Ministry of Justice of Ukraine 17.05 per 2004 number 620/9219 / [online]. — Available from : <http://www.svit-pk.cpto1.vn.ua/page.php?id=38>. (in Ukrainian)

5. Farber D. A. Junior student: brain development and cognitive activity. — Moscow : Ventana-Graf, 2002. — 32 p. (in Ukrainian)
6. Kyvlyuk O. Analysis of research on issues of propaedeutic ICT learning in elementary school / O. Kyvlyuk / Computer science and information technology at schools. — 2006. — № 6. — p. 69–72.
7. Horvyts M. New Information Technologies in preschool education / Y. M. Horvyts, A. A. Chaynova, N. Poddiyakov. — Moscow : Link-Press, 1998. — 328 p. (in Russian)
8. Rosenberg N. Measurement Issues in didactics [Text] / N. Rosenberg. — K., 1979. (in Ukrainian)
9. Tatyanchenko D. V., Vorovschikov S. G. General training skills as an object of management of educational process // Zavuch . — 2000 — № 7 . — P. 38–61. (in Ukrainian)
10. Lazareva L. I. Formation of information culture of a teacher in terms innovative activity of educational institution / L. I. Lazareva. — PhD Thesis (Pedagogy). — Kemerovskyy State University of Culture and Arts. — Kemerovo, 2007. — 23 p..(in Russian)
11. Cherkashyna T. I. Formation of information culture of schoolchildren through ICT in educational process. — Irkutsk : Irkutsk state pedagogical university, 2012. (in Russian)